

Чорний орел

Степан Васильченко

Жив собі чоловік та жінка, і був у них хлопчик. Були вони бідні й жили в куцій старенькій хатинці. Вітер повіне, — то вона й гойдається — от-от перекинеться. Виліз батько з сином на хату, щоб полагодити верх, коли на трямку сидить Чорний Орел. Впіймав його батько та й каже:

— Стій же ти, вражий Орле, більш ти не будеш сюди літати та солому на моїй хаті кублити. — Тоді до хлопця: — На. подерж, сину, а я піду візьму ножа, та заріжемо.

Поліз він за ножом, а Орел і прохає хлопця:

— Пустити мене, хлопчику, ти ж бачиш, що не яка вже моя й шкода. Пустити!

А хлопчик і одказує:

— Я б радий тебе пустити, коли ж батько в мене сердитий: як розлютується, то щоб і мене не зарівав.

— Не бійсь, — каже Орел, — я до цього не допущу. Хлопчик і пустив його. Вертається батько та до хлопця:

— А Орла де дів?

— Пустив, — каже.

— Ах ти ж сякий-такий! — та до нього. Тоді Орел сів на дереві біля хати та й каже:

— Як маєш ти хлопця за мене бити, бери мене краще та заріж. Батько кинув хлопця та до Орла, а хлопець з хати та й ну тікати. Орел і собі знявся та й полетів. Летить та й гукає до хлопця:

— Біжи ж ти за мною!

Орел летить, а хлопець за ним біжить. Біг-біг, притомився. Бачить — не збігти йому за Орлом, — сів спочити.

Потім і думає: "Додому вже не вернуся, піду собі світ за очі".

Іде він та й іде. Бачить степ, а на степу пасуться отари та череди всякої худоби, а по ярах стоять калюжі молока, що капає з корів. Підійшов він до чабанів, поздоровкався та й питає:

— Чию це ви худобу пасете?

— Це худоба Чорного Орла, — одказують. Хлопець зрадів та й прохає:

— Розкажіть мені, як дійти до нього.

— Добре, — кажуть, — переночуй, а завтра ми тобі розкажемо.

Хлопець остався.

Бачить, а чабани ріжуть баранів, скотину б'ють на м'ясо.

— Нащо це ви? — питає.

— Будемо тебе шанувати.

— То навіщо ж такого багато?

— Це вже такий звичай у Чорного Орла: коли трапиться до нього гість, то нічого не жалує для нього. Так і нам наказав робити.

Повечеряли добре, полягали спати, а вранці повставали та й стали виряджати хлопця до Чорного Орла.

— Як підеш ти, — кажуть вони, — то не звертай з дороги, йди прямо та й прямо. Побачиш муровані стіни та залізну браму — там і живе Чорний Орел. Тільки так не пройти до нього: на його подвір'ї багато собак лютих, то щоб не розірвали. Ми зробимо так: обкладемо тебе м'ясом, а зверху обгорнемо в овечу шкуру. Собаки нападуть на тебе, обірвуть шкуру, похватають м'ясо, а ти тікай тоді мерщій в Орлів будинок. Та ще скажемо тобі от що: як підійдеш до залізної брами, то скажи — не забудь — "добридень!", а то брама не розчиниться.

Подякував хлопець чабанам та й пішов.

Іде він та й іде, з дороги не звертає, коли так: стоїть мурована стіна й залізна брама. Підійшов хлопець до брами та й промовляє:

— Добридень!

Залізна брама й розчинилася. Увійшов на подвір'я, а до нього так і кинулася сила собак. Порвали на ньому овечу шкуру, розхватили куски м'яса та й почали їсти. А хлопець тим часом мерщій побіг до будинку, став перед дверима та швиденько:

— Добридень!

Двері одчинилися, і він пішов у будинок.

А в будинкові — багато світлиць. Кожна прибрана хорошехороше, аж сяє. Обійшов він по всіх світлицях — нема нікого. Сів та й дожидає. Як стало смеркатись, надворі загула буря. Деревата шумлять, вікна бряжчать, будинок ходором ходить. Хряснули двері, одчинились — в світлицю влетів Чорний Орел. Сів він з розгону на стілець, крила зразу поспадали. Дивиться хлопець, а то вже не орел, то гарний-прегарний лицар молодий.

Побачив він хлопця та як зрадіє:

— А я ж думав, що ти вже й не знайдеш мене! Оставайся тепер жити в мене.

Живуть вони рік, живуть другий і більше. Хлопчик виріс уже, став великий. Тоді каже йому Чорний Орел:

— Давай побратаємось!

— Давай, — каже той.

Після того Орел взивав уже його Побратимом.

Раз і каже Чорний Орел:

— Побратиме мій любий! Так мені здається, що немов ти журишся в мене. Може, занудився, сидючи в будинкові. Поїдемо по степу погуляєм. Хіба ж коней у мене мало або зброї немає!

Посідали вони коней й подалися в степ з вітром гуляти. Коли стоїть перед ними якесь кладовище. Побратим спинив коня, схилив голову та й зажурився.

— Чого, Побратиме мій, засмутився так? — питає Чорний Орел.

Побратим промовчав, тільки зітхнув тяжко.

Так і додому поїхали.

Поїхали вдруге в степ, і вдруге так само: як побачив Побратим кладовище, відразу спинився і став журитись. А Чорному Орлові знову не сказав ні слова. Поїхали втретє.

Коли й за третім разом стало так, Чорний Орел став виказувати своєму Побратимові:

— Який же ти, мій Побратиме, та нещирий! Я тобі кажу всю правду, а ти од мене криєшся. Чому не скажеш, який на душі в тебе смуток? Може б, я поміг тобі, а не поміг, то хоч розважив би.

Тоді Побратим розказав йому все.

— Тільки, — каже, — побачу я оці могилки, то й зразу згадаю про свого батька та матір. Може, думаю, й вони десь повмирали. Тоді Чорний Орел і каже:

— Бачу я, що хочеш ти додому. Шкода мені за тобою, та нехай уже так і буде. їдь, коли хочеш, а я тебе так одарую. Що буде за чим жити й тобі, й твоїм батькам.

На другий день виряджає Чорний Орел свого Побратима в дорогу. Виніс йому малесеньку скринечку та й каже:

— Не одчиняй цієї скринечки, поки не дійдеш додому. А дома одчиниш та побачиш, яке добро там заховано. Тільки — ой глядигляди — дорогою не одчини, бо тоді загинемо і ти, і я. Попрощавсь Побратим з Чорним Орлом, взяв ту скринечку та й пішов.

Іде він степом та й думає: "Наобіцяв мені Чорний Орел всякого добра, а дав цю маленьку скринечку. І що б було тут такого дорогого?" І взяла його велика охота заглянути в ту скринечку. Сів він на шляху та й думає: "Прочиню ось я цю скринечку трішечки Та хоч в щілинку гляну, що там сховано".

Тільки прочинив він скринечку, як рине ж звідти скоту: овечки, корови, коні, одно за одним валом валять. Увесь степ, скільки оком скинути, захряс ними, а вони ще валять.

Сів Побратим та й плаче:

— Пропав же тепер і я, пропав і Побратим мій вірний. Коли йде Велетень великий-великий.

— Чого це ти плачеш, хлопче? — питає він Побратима.

— Та як же мені не плакати, коли я сам занапастив себе: випустив із скриньки скот, а сюди загнати не здолаю. Тепер загину сам, загине й той, хто подарував мені цю скриньку.

— А що даси, як я тобі увесь отой скот та знову в скриньку зажену? — каже Велетень.

— Що хоч, те й бери.

— Хочеш, щоб я тебе з'їв?

Побратим і думає: вже мені однаково — чи так, чи інакше погибати, то хай же хоч Чорний Орел останеться живий. Потім і каже:

— Добре, з'їси.

Глянув Велетень сюди-туди: край шляху росте дуб. Як не вирве він того дуба! Махнув раз, махнув два: повернув скот у скриньку. Лізуть, не потовпляться. Недовго пройшло, всіх до одного позагонив, потім зачинив скринечку й оддав Побратимові.

— Коли ж ти мене будеш їсти? — питається у Велетня Побратим.

— Приходь через два тижні.

— А де ж ти живеш?

— Отам і там, — розказав Велетень.

Тоді Побратим взяв тую скриньку та й пішов додому.

Прийшов він додому та як випустив скот із скриньки, то батьки його відразу й побагатіли. Пожив з ними два тижні, а потім попрощався й пішов од них.

Приходить до Велетня, а той саме спочиває по обіді.

— Ну, тепер їж мене! — каже Побратим. Велетень глянув на нього та й каже:

— Дуже ти в дорозі пилом припав. Піди викупайсь, тоді прихोдь.

Викупався Побратим, знову приходить.

— Викупався вже — їж! А Велетень знову:

— Піди, — каже, — краще викупайся. Пішов Побратим, викупався знову, вишарувався добре, приходить.

— Тепер добре вимився, — каже, — хоч якому панові то можна їсти.

А Велетень позіхнув та й каже:

— Та воно мені щось і їсти не хочеться. Загадаю я тобі одно діло. Як зробиш, то й зовсім на волю пущу.

— А що ж ти мені загадаєш? Велетень і каже:

— Їсть на світі дочка в Сонця, красуня Акулян; як через рік приведеш ти до мене ту красуню, тоді не буду тебе їсти.

— Добре, — каже, — піду.

Вийшов од нього та й пішов, куди очі бачать. Вийшов він на шлях та й журиться, де йому шукати тієї красуні Акулян. Дивиться — назустріч йому їде якийсь лицар. Кінь під ним

як сокіл, зброя сяє і сам молодий та хороший. Поздоровкався він до Побратима та й питає:

— Куди йдеш, чоловіче добрий? А Побратим:

— Питай ти мене, коли я й сам не знаю. — Потім і розказав йому, хто він і що йому треба зробити.

Послухав його Лицар, а далі й каже:

— Тяжко знайти ту красуню Акулян, і самому тобі ніколи її не добути. Потоваришуємо та вкупі поїдемо — я допоможу тобі. Глянув на нього Побратим та й каже:

— Як же мені потоваришувати з тобою, коли ти багатий, а я бідний, — ти будеш конем їхати, а мені не зійти з тобою пішому.

— Помиримся, — каже, — а як будеш мене слухатись, то й у тебе все буде.

Потоваришували.

Один конем їде, другий їде піший. Тоді перший сідає на коня, а той їде піший. Так і міняються. Дивляться — сидять пастухи. Лицар і каже:

— Зараз будеш мати і коня, й рушницю, та ще й одержу. В їх цього багато, то вони й жалкувати не будуть.

— Як же це буде? — питає Побратим. Лицар і каже:

— Я перекинусь в дорогого собаку та й буду бігти за тобою. Пастухи люблять добрих собак і будуть купувати в тебе. То ти й візьмеш за нього коня, рушницю й одержу. А як будеш вибирати коня, то роби так: стань оддалік та й клич з табуна: сюр-сюр... Який вийде до тебе, того й бери.

Так і зробили. Іде Побратим конем, а за ним біжить дорогою собака. Побачили пастухи того собаку, здивились.

— От, — кажуть, — коли б нам такого собаку! — Тоді й кажуть до Побратима: — Чи не продав би ти нам твого собаку?

— Продам, — каже.

— Що візьмеш?

— Дайте коня, та рушницю, та дайте у віщо одягтися. Пастухи зраділи:

— Бери скільки хочеш, бо такого добра в нас багато.

— Мені багато не треба, — каже.

Дали йому пастухи рушницю, дали одержу.

— А коня, — кажуть, — сам вибирай. Став Побратим проти табуна та й кличе: сюр-сюр... Дивиться: кульгає з табуна шкапа, погана-препогана. "Здохне вона тобі, щоб я її взяв", — подумав Побратим та й погнав її назад. Потім знову: сюр-сюр-сюр... Дивиться — знову та ж таки шкапа суне з табуна. Нічого робити, взяв її з собою, поїхав. А собака зостався в пастухів. Вночі, як пастухи спали, прийшли злодії, щоб покрасти коней. Собака почав гавкати та й розбудив пастухів. Тоді злодії повтікали. А собака за ними, погнав їх, та й погнав, та й погнав.

Тільки його й бачили пастухи.

А Побратим поїхав собі один. Коли доганяє його собака. Добіг ближче та й знову перекинувся в Лицаря.

— А що, — питає, — виміняв все, що треба?

— Виміняв, — каже, — тільки кінь дуже поганий попався.

— Е, — каже Лицар, — то ти його ще не знаєш — ось сідай на нього.

Сів Побратим на тую шкапу, а Лицар її пліткою лясь-лясь! І під Побратимом забасував кінь. як диво, що й не знайти кращого.

Ідуть вони та їдуть. Захотіли їсти.

— Добре б було, — каже Побратим, — розжитись на що та попоїсти. Тільки ж за що його розжитись, як грошей катма.

— Не треба грошей, — одказує Лицар, — розживемося й так. їдуть далі — коли чабани баранів стережуть. Тоді Лицар і каже:

— Я перекинуся в дорогу рушницю, а ти за ту рушницю виміняй у них барана.

Іде Побратим мимо чабанів, а за плечима дві рушниці — одна гарна, друга ще краща.

— Навіщо тобі дві рушниці? — кажуть йому чабани. — Продай нам оту кращу.

— Добре, — каже, — дайте мені за неї барана.

— Хоч п'ять бери, — кажуть.

— Ні, мені одного треба.

Помінялись. Взяв Побратим барана, поїхав, а чабани радіють, рушницю роздивляються.

Коли дивляться — вовк схопив в отарі найкращого барана й подався скільки видно. Чабани й кажуть — коли досягне ця рушниця до вовка, то кращої за неї не знайти.

Взяв один її, націлився на вовка й стрельнув. Так вовк і перекинувся, й барана випустив.

А сама рушниця розлетілася в дрізки.

Іде Побратим, коли його знову наздоганяє Лицар та й каже:

— М'ясо ми будемо мати, треба роздобути ще хліба та солі.

— А де ж ми його без грошей візьмемо? — питає Побратим.

— Добудемо і без грошей, — каже Лицар. — Я перекинувся в золотий гребінчик, а як будеш їхати селом, то ти у дівчат виміняєш на нього хліба та солі.

Іде Побратим селом, держить в руці золотий гребінчик; так він у нього й виблискує на сонці. Позбігалися дівчата з вулиці та так на той гребінчик задивляються.

— От, — кажуть, — коли б нам такий гребінчик! Далі одна й питає:

— Може, продали б, дядьку, отого гребінчика?

— Купуй, то, може, й продам.

— А що візьмете?

— Багато не візьму: винеси хліба та солі попоїсти, то й буде твій. Дівчина зраділа.

— Скільки схочете, — каже, — стільки я и дам.

— Ні, мені багато, — каже, — не треба!

Винесла дівчина хліба та солі. Побратим оддав їй золотий гребінчик, взяв хліб, сіль та й поїхав.

А дівчина заходить у хату та до дзеркальця. Стала розчісуватись тим гребінчиком. Розчесалась та й стала така чорнява та гарна. Зраділа дівчина, думає: "Тепер же будуть мене хлопці любити". Потім прибралась, знову на вулицю майнула. А гребінчик на столі остався.

Потім шусть у вікно — та хто його зна, де й дівся.

Побратим вийшов за село, почав вечерю готувати. А як вечеря вистигла, надійшов і Лицар. Попоїли вони, лягли

спати, а чуть світ поїхали далі.

їдуть вони та й їдуть. Дивляться: перед ними золоті хмари, а в тих хмарах сяють палаци та будинки.

— Отут живе Сонце, — каже Лицар. — Підійдімо під палац та побачимо, що там саме діється.

Приходять до палацу, а там вештається багато людей, та чогось всі такі заклопотані.

Тоді Лицар і питає одного, про що це люди так бідкаються.

А той і каже:

— Та тут у нас такий клопіт, такий клопіт! Сонце видає свою дочку, красуню Акулян. Завтра весілля, а їй і досі ніяк не доберуть черевиків по нозі. Сонце наказав

нам, щоб до світа були черевики, хоч із землі. Так оце не знаємо, що й робити, де вже їй тих черевиків шукати. — Сказав та й пішов.

Тоді Лицар і каже:

— До ранку ми ще придумаємо що-небудь, а тепер ляжемо спати.

Лягли вони спати під золотим палацом, а Лицар і каже:

— Коли б нам ранку не проспати: як прокинешся раніше мене, то збудиш.

Прокидається серед ночі Побратим, підняв голову — немов розвидняється. Тоді він до Лицаря стиха:

— Товаришу, вставаймо, бо світає.

Лицар прокинувся, глянув навкруги та й каже:

— Ні, це ще не світає. Це красуня Акулян прокинулась та до вікна підійшла. Спімо.

Лягли та й знову сплять.

Прокинувся ще раз Побратим, дивиться — немов зовсім уже розвиднілося.

— Товаришу, вставаймо, бо вже надворі видніє! — стиха промовля він до Лицаря.

Лицар прокинувся, глянув у небо та й каже:

— Ні, ще не видніє — це красуня Акулян прочинила віконце в своїй світлиці. До світа ще далеко. Спімо. — Сплять.

Прокидається Побратим, кли надворі видно, як удень.

— Товаришу, вже день надворі. Вставаймо! Той прокинувся, глянув та й знову каже:

— Ні, і це ще не день надворі — це красуня Акулян вийшла на рундук, бо в світлиці душно. Спімо. Ще до ранку встигнемо заснути.

Кріпко заснув Побратим. Був би й ранок проспав, коли б Лицар не розбудив його. Розбудив Лицар та й каже:

— Придумав я таке: я зроблюся черевиками, а ти понеси їх продавати до красуні Акулян. Оддаси їй ті черевики приміряти, а сам мерщій тікай од палацу та й не озирайся. Що буде, -* побачимо.

Перекинувся Лицар в черевики, а Побратим взяв їх і поніс до палацу. Побачив він прислужницю та й каже:

— А понеси оці черевики Акулян, хай прибує. Наймичка понесла черевики до Акулян, а Побратим мерщій за браму, на коня та хода.

Прибула Акулян ті черевики — прийшлися, як вилиті.

— Оці черевички по моїй нозі, — промовляє Акулян, — хто ж це їх добув мені?

— Та чоловік приніс, стоїть надворі, — одказує наймичка. Вийшла Акулян на рундук, щоб глянути на того чоловіка, та й незчулася, як ті черевички підняли її вгору; підняли та й понесли з палацу. Спустили додолу далеко од палацу, де їхав собі Побратим. Черевички з неї спали та й зникли. А там стоїть Лицар та до Побратима осміхається.

Взяли вони Акулян з собою, їдуть. Проїхали трохи. Лицар і питається у Побратима:

— А, чи гарна Акулян?

— Ой гарна ж, — каже, — та... — та й замовк. Ідуть далі.

— А чи не шкода її Велетневі давати?

— Шкода, — каже Побратим. Та й зітхнув. Перегодом Лицар знову питає:

— А може б, ти сам оженився з нею?

— Оженився б, так Велетень з'їсть.

— Не журись, — каже, — і Велетень не з'їсть, і Акулян твоя буде. — Потім і каже: — Я зроблюсь другою красунею, ще кращою за Акулян, то ти й поміняєшся з Велетнем.

Так і зробив — зразу став такою красунею, ще кращою за Акулян. Приїхав Побратим до Велетня та й каже йому:

— Привіз я тобі дочку Сонця, красуню Акулян. Тепер ні ти мені нічого не винен, ні я тобі.

— А це друга що за дівчина? — питає Велетень.

— Це моя молода.

Глянув на неї Велетень, а вона краща за Акулян.

— Давай поміняємось! — каже.

— Поміняймося, — каже, — тільки вона од тебе втече.

— Не втече! — каже.

— Далебі, втече.

— Ну, то вже побачимо. Міняймося.

Помінялись.

Взяв Побратим із собою Акулян, поїхав.

Друга красуня каже Велетневі:

— Треба мені голову змити: звели погріти окропу в казані.

Велетень звелів слугам гріти окріп в казані, а сам ліг спочити. Ліг та й заснув.

Тільки окріп закипів, красуня поставила його в головах у Велетня, сама знялась та й майнула з двору. Прокинувся Велетень, став кликати красуню.

— Ходи, — каже, — поцілуй мене. Кликав-кликав: ніхто не йде. Розсердивсь дуже.

— Я ж тебе навчу, як слухати! — крикнув. Та як схопитись! Зачепив казан, перекинув на себе, так його і обварило всього. Розлютувався ще дужче — кинувся по світлицях шукати красуні. Шукав-шукав — не знайшов. Тоді догадався, що вона втекла. Крикнув він на свої слуги, щоб сідлати найкращого коня. Осідлали йому коня, сів він та й полетів на ньому, як вітер, доганяти Побра— тима.

А та красуня вже не красуня, а знову став Лицар, їдуть троє, розмовляють.

Коли чують: земля гуде, буря шумить. Побратим і каже:

— Це ж Велетень наздоганяє нас: пропали ми тепер.

— Не бійсь, не пропадемо, — каже Лицар та зразу перевернувся: став києм.

Прибігає Велетень та до Побратима:

— Нащо ти мене одурив?

— А хіба ж я тобі не казав, що втече? — одказує той.

— То ти вмисне зробив так? — Велетень до нього.

— А ти нащо людей їси?

— То що, як їм? От і тебе зараз із'їм.

— А ну ж, ну! — каже Побратим. Кинувся до нього Велетень, хотів уже з коня стягати. Коли це як не зашумить кий над головою, як не огріє Велетня по лобі, аж каганці йому посвітились. Озирнувся кругом — немає нікого.

— Що за диво? — Потім знов до Побратима: — Таки з'їм тебе! Зашумів знову кий та раз, другий його по голові, аж поточився. Став Велетень та й дивиться.

— Та що це воно за мара така, що б'ється так дуже? А Побратим до нього.

— Ото, — каже, — як не одв'яжешся, то й буде бити, доки й дух з з тебе виб'є.

— Та ну? — каже.

— А ти ж думав як! Ото йди собі геть за доброї честі.

— Е! — каже Велетень. — Коли так, то краще й поїду собі. Свиснув на коня та й повернув назад.

Їде з красунею Акулян Побратим, а поруч з ним Лицар. Вже недалеко Побратимові й додому. Тоді Лицар і промовля до Побратима:

— Мабуть, отут ми з тобою й попрощаємося. Вже тобі пригоди не буде ніякої, поки й додому прибудеш. Тільки на прощання скажу тобі от що: оця красуня Акулян — вона дуже гарна, тільки зрадлива й лиха. Як такою візьмеш її, то буде тобі з нею одна звада. Треба так поробити, щоб вона була вірною дружиною.

Тоді вийняв шаблю та й розрубав її надвоє. Дивляться, а всередині в неї гадюка.

Взяв Лицар ту гадюку, викинув, а красуня знову ожила.

— Ну, тепер, — каже, — будеш з нею щасливий, їдь здоровий! Тоді Побратим і каже:

— Скажи ж мені на прощання: хто ж ти такий, щоб знав я хоч, кого згадувати. А Лицар і каже:

— Хіба ти мене досі не впізнав? Та я ж Чорний Орел, твій товариш і побратим...